

Vilnietiškos lenkų lėlininkų šaknys

KRZYSZTOF NIESIOŁOWSKI

Teatr BAJ, ul. Jagiellońska 28, 03719 Warszawa, Polska

El. paštas: teatr@teatrbaj.waw.pl

Straipsnyje pateikiamos kitų Lenkijos lėlių teatro menininkų, gimusių Vilniuje, biografijos. Pristatomi režisieriai Olga Totwen, Joanna Piekarska, Zbigniewas Kopalko, Monika Snarska, Krzysztof Niesiołowski, Michał Zarzeckis, scenografai Irena Pikiel, Leokadia Serafinowicz, Mieczysław Antusiewiczus, aktoriai Janas Plewako ir Andrzejus Dziedziulis.

Raktažodžiai: lėlių teatras, Antrasis pasaulinis karas, repatriacija

Šis darbas parengtas pagal jau skelbtus atsiminimus ir biografines pastabas apie pokariu dirbusius lenkų lėlininkus, kuriuos vienijo kilmės vieta – Vilnius. Kiekvienu atveju nurodomas panaudotas šaltinis ir jo autorius, pavardės pateikiamos chronologiškai, pradedant nuo anksčiausiai gimusios, t. y. nuo Olgos Totwen:

1) Olga Totwen, g. 1895 m. – režisierė, 2) Irena Pikiel, g. 1900 m. – scenografė, 3) Joanna Piekarska, g. 1906 m. – režisierė, 4) Zbigniewas Kopalko, g. 1910 m. – režisierius, 5) Leokadia Serafinowicz, g. 1915 m. – scenografė, 6) Monika Snarska, g. 1919 m. – režisierė, 7) Mieczysławas Antusiewiczus, g. 1927 m. – scenografas, 8) Krzysztof Niesiołowski, g. 1927 m. – režisierius, 9) Michał Zarzeckis, g. 1929 m. – režisierius, 10) Janas Plewako, g. 1937 m. – aktorius, 11) Andrzejus Dziedziulis, g. 1939 m. – aktorius.

Žinoma, atsirastų dar keli asmenys, bet čia apsisitota ties tais, kurie reikšmingai ir kūrybiškai formavo lenkų lėlių teatrą. Kiekvienoje biogramoje yra sakiny: „išvažiavo iš Vilniaus“ ir data, dažniausiai 1945 metai. Tas apibrėžimas – išvažiavo – jokių būdu neatspindi dramatiško apsisprendimo apleisti gimtąjį miestą. Tai vyko melagingai vadinamos „repatriacijos“, arba sugrįžimo į tėvynę, metu, o juk išvažiuojantiems gimtinė nuo senų senovės buvo Vilnius ir jo kraštas. Dauguma apsisprendė išvykti nenorėdami priimti tarybinės pilietybės. Aš su tėvais ir jaunesniąja seserimi išvykau vadinamuoju „universiteto transportu“ 1945 m. balandžio 27 d. Žiūrint iš laiko perspektyvos, stebina tai, kad dar tebevykstant karui, buvo nuspręsta Stepono Batoro universiteto profesūrą perkelti į Torunę ir įkurti Mikalojaus Koperniko universitetą. Važiuojome prekinuose vagonuose, kuriuos vadinome „gyvuliniais“, po porą šeimų, sugrūstų į vieną vagoną su dviem ypač reikalingais patogumais – „ožka“, arba maža krosnele iš skardos, kurią kūrenome pakelyje surinktais žabais, ir vagono kampe skyje suprantamiems reikalams atlikti. Vykome pagal kalendorių: gegužės 1 d. buvome Varšuvoje, Poznanėje – Berlyno užėmimo dieną, o Torunę pasiekėme gegužės 9 d. – karo pabaigos dieną.

OLGA DOBUŻYNSKA-TOTWEN

„Totwenų moterų“, arba Vilniaus marionečių teatro, istorija prasideda ne Gdanske, ne Lodzėje. Pradžios reikia ieškoti Vilniuje, kur gyveno Totwenų šeima. Olga Dobużyńska (vėliau Totwen) gimė 1895 m. Vilniuje. Besimokydama Peterburgo Šv. Kotrynos pensione ji susidurdavo su artistų visuomene ir K. Stanislavskio teatru, kuriame jos netikras brolis Mstislavas

buvo scenografas. Vėliau jos susidomėjimą lėlių teatru galbūt paakino pažintis su Sozono marionečių teatru, su kuriuo irgi bendradarbiavo Mstislavas. Šiandien sunku kalbėti apie ankstyvesnių inspiracijų šaltinius, tačiau tikra yra tai, kad jau 1936 m. Vilniuje O. Totwen inicijavo marionečių teatro, kaip talentingo jaunimo sambūrio, atsiradimą. Projektą parėmė Mstislavas Dobužinskis. Iš kelionių po Europą jis parsiveždavo čekiškų ir angliškų knygų apie marionetes. Jano Sztaudyngerio darbas pasirodė tik 1938 metais. Iš jo knygos buvo paimtas pavadinimas „lătki“ (marionetės) – lėlių ant siūlų apibrėžimas. Marionetės tapo ne tik Olgos, bet ir jos dukrų Ewos ir Irenos aistra.

Teatriuko veiklą nutraukė prasidėjęs karas, tačiau 1941 m. kovo 12 d. vis tik įvyko pirmoji premjera Jaunojo žiūrovo teatre, Vilniuje, Arklių g. 3. Tai buvo Aleksandro Moliszewskio pjesė „Nauji karaliaus drabužiai“ pagal K. Anderseną. 1941 m. birželyje teatras nustojo veikęs. Kartu su savo kūrėjomis jis pasislėpė Vilniaus krašto miškuose, nuošaliame name. Po repatriacinės sumaišties išliko tik kelios lėlės ir sudedama scenelė. Bet to užteko, kad Balstogėje būtų pradėta ruošti dar karo metais Vilniaus miške jaunesnės Olgos dukters Irenos rašytos pjesės „Apie dangaus žvaigždėlę“ premjera. Pjesę režisavo Hanka Bielicka, vaidino vėliau populiarūs dramos aktoriai Jerzy Duszyński, Igoris Smialowski su žmona ir pati H. Bielicka. Premjera buvo planuota 1945 m. gegužės 9 d., tačiau, atsižvelgiant į karo pabaigos reikšmę, buvo perkelta į gegužės 12 d. Ieškodamos gyvenamosios vietos, kurioje būtų galima tęsti teatro veiklą, Totwenų moterys pasiekė Lodzę. 1945 m. liepą čia įsikūrė Marionečių teatras ir gavo Kultūros meno ministerijos dotaciją, o rugsėjo mėn. įvyko „Apie dangaus žvaigždėlę“ premjera.

Žinoma vaikų rašytoja Janina Porazinska rašė: „Pirmą kartą mačiau marionečių teatrą. Viršijo mano lūkesčius. Neįsivaizdavau, kad tiek sudėtingų judesių gali atlikti dirbtinis žmogukas, ir atlikti juos gracingai, žavingai“. Marionečių teatras teikė pasigėrėjimą ir žavėjo tobulu atlikimu, tačiau 1945 m. žiemą jo padėtis gerokai pablogėjo. Gali būti, kad pjesės „Apie dangaus žvaigždėlę“ sėkmė nepatiko naujai besikuriantiems Lodžėje lėlių teatriukams. Nepaisant J. Sztaudyngerio argumentų, kad kiekvienas vaikų teatras yra reikalingas, Marionečių teatrui nebuvo leista toliau vaidinti. Taip pat atrodo, kad anuometinei valdžiai „vilnietiškumas“ teatro pavadinime badė akis dėl politinių priežasčių. Maždaug tuo pačiu laiku iš Vilniaus į Lodzę atvažiavo Ewos ir Irenos Totwen patėvis Janas Žejmo, kuris tapo teatro organizatoriumi bei administratoriumi. J. Sztaudyngerio ryšių su Liaudies teatru dėka Vilniaus marionečių teatras buvo sujungtas su vaivadijos kultūros ir meno centro teatriuku, iki tol vaidinusių provincijoje. Deja, šis bendradarbiavimas nesusiklostė, būdavo nesutarimų, pvz., dėl vaidinimų meninio lygio. Po keliolikos mėnesių Vilniaus marionečių teatras vėl pradėjo savarankišką gyvenimą. Visą tą laiką (1945–1946 m.) tęsėsi kampanija prieš O. Dobužinską. Buvo mėginimų uždrausti didelį pasisėkimą mokyklose turinčią pjesę „Apie dangaus žvaigždėlę“, nes tai esą „juodos reakcijos vaidinimas“. Išpuolių būta ir per 1946 m. vykusį lėlių teatrų suvažiavimą Lodžėje. Ir šį kartą Marionetės apsigynė, netgi gavo vienkartinę pašalpą naujam teatriniam sezonui pasiruošti. 1946 m. vasarą Lodžės apylinkėse buvo parodyta J. Sztaudyngerio „Bulvinė tragedija“, kurią pastatė ir vaidino E. Totwen ir teksto autorius. Pjesėje nebuvo lėlių, „vaidino“ nuogos rankos ir tikros bulvės. Šis mėgėjiškas spektaklis buvo suvaidintas tik kelis kartus. Rudenį Marionečių teatras gavo Centrinio kultūros instituto dotaciją ir turėjo salę Koperniko gatvėje. 1947 m. vasario 2 d. Hanos Januszewskos „Lakštingalos“ premjera buvo parodyta naujoje salėje. Olga ir Ewa projektavo ir pagamino scenografiją, kostiumus bei marionetes, balsus veikėjams „paskolino“ Lodžės dramos teatrų aktoriai. Spektaklį gerai vertino recenzentai: pažymimas teksto poetiškumas, plastinės ir muzikinės ypatybės. Tačiau išpuoliai atsi-

naujino, buvo reikalaujama, kad ponia Totwen išsikraustytų iš gyvenamųjų patalpų. 1947 m. liepą teatro direktorius J. Žejmo suorganizavo turnė į tris pajūrio miestus – Gdanską, Gdynę ir Sopotą. Teatrą karštai sutiko vaikiška publika, jis pelnė ir vaivadijos valdžios pripažinimą, kuri pakvietė Marionėčių teatrą pastoviam darbui į Gdanską ir suteikė marionetėms bei teatrui reikalingas patalpas. Baigėsi Vilniaus marionėčių teatro veikla Lodzėje¹.

„Olga Totwen perkėlė į Gdansko dirvą savo vilnietišką patirtį, pagarbos vertu atkaklumu siekdama grąžinti marionetę lėlininkystei. Visi buvę Totwenų mokiniai lėlininkai prisimena tą laiką kaip didelio profesinio sąžiningumo laikotarpį“, – Marionėčių teatro Gdanske laikotarpį apibendrina Zofia Watrak.

Įkūrėjų vadovaujamas Marionėčių teatras veikė iki 1950 m. kaip valstybės dotuojama privati įstaiga. Pirmoji premjera Gdanske (1947) buvo iš Lodzės perkelta I. Totwen „Apie dangaus žvaigždėlę“. Kiti spektakliai: H. Januszewskos „Lakštingala“, Ewos Szelburg-Zarębinos „Laimingiausia sesuo“, 1948 m. Benedykto Herzo „Laimės bateliai“, Julijos Duszynskos „Apie Šimką, Timką ir gyvą vandenį“ ir Matvejevo „Užburta klumpė“ (vaidinta su pirštiniėmis lėlėmis). Visus spektaklius režisavo O. Totwen. 1950 m. teatras buvo suvalstybtintas. Iki 1951 m. O. Totwen buvo teatro režisierė. 1979 m. leidinyje „Teatras *Miniatura*: tezės monografijai“ Henrykas Jurkowski rašė: „daugelyje recenzijų O. Totwen teatras buvo giriamas už visišką lėlių technikos įsisavinimą, svarbiausia, už marionėčių animaciją. Kritikuota už neaiškiai perteiktas teksto idėjas. Gali būti, kad susižavėję marionetėmis ir jų techninėmis savybėmis kritikai nerimavo dėl spektaklių turinio. Galbūt tuo požiūriu šio teatro spektakliai nebuvo tobuli. Tik susidariau įspūdį, kad marionetėmis susidomėjusios Totwenų moterys buvo vienišos lėlininkų bendrijoje. Tų laikų didžiųjų lėlių teatro įžymybių visiškai netraukė naivios grakščiai pamėgdžiojančios žmogų marionetės. Nežinia, ar supratimo stoka, ar nauja teatrinio gyvenimo organizavimo koncepcija (lėlių teatrų suvalstybinimas) nulėmė, kad O. Totwen 1951 m. atsisakė vadovauti teatrui. Tik žinoma, kad po kelerių metų Totwenų iniciatyva grąžinti lenkų lėlininkystei marionetes į Gdansko lėlių marionėčių teatrą nesulaukė bendruomenės palaikymo. Dvejus metus trukusi Totwenų moterų teatro veikla baigėsi susiliejimu su Valstybiniu lėlių teatru Gdanske 1959 metais. Marionetės žavesys netapo svariu argumentu prieš privilegijuotų teatrų organizacinę ekspansiją“.

IRENA PIKIEL

H. Jurkowski savo knygoje „Mano karta“ abejoja, ar galima Ireną Pikiel priskirti jo kartai, ir pats abejones išsklaido: „... kai buvo tarp mūsų, atrodė, kad visiškai priklausom mūsų laikui“.

I. Pikiel gimė 1900 m. žemaičių bajorų šeimoje. Vilniaus Stepono Batoro universiteto Dailės skyriuje studijavo architektūrą ir tapybą, 1923 m. dalyvavo rengiant „szopka akademicką“. Didelę įtaką jai darė Ferdynando Ruszczyco tapyba, dalyvavo jo didžiosiose inscenizacijose. Dar septynerius metus I. Pikiel kūrė „šopkas“, vėliau persikėlė į Varšuvą. Ėmėsi įvairių darbų, marionėčių teatre *Urwis* jai buvo patikėta pagaminti lėles ir scenografiją spektakliui „Batsiuovys Kukulis ir antinas Klakas“ pagal Kornelį Makuszynskį (1936). Karas ir sovietų armija užklupo ją Vilniuje, tad pasinaudojo pasiūlymu dirbti vietiniame naujai įkurtame Jau-nojo žiūrovo teatre, kuris pradėjo veikti 1940 m. gruodžio mėnesį (Arklių g. 3). Teatrą sudarė lietuvių, lenkų ir žydų grupės. Lenkų grupė turėjo dvi sekcijas: lėlių, o vėliau ir marionėčių. I. Pikiel buvo lėlių dirbtuvės vedėja ir lėlių sekcijos animatorė.

¹ Mariola Eckert, *Łódzkie sceny lalkowe*, pod red. Andrzeja Polakowskiego i Marka Waszkiela, Łódź: Polunima, 1992.

Hitlerinės okupacijos metais atsisakė bendradarbiauti su lėlių teatru, įkurtu okupantui sutikus, ir tapo pradžios mokyklos rankdarbių mokytoja. Apkaltinta nelegalios spaudosgabenimu ir žydų slėpimu, 1943 m. gestapo buvo areštuota ir tik tai laimingai susiklosčius aplinkybėms išsisuko iš bėdų.

Apie savo veiklos pradžią išvykus iš Vilniaus prisimena: „Kai su kultūros ir meno ministerijos rašteliais, įgaliojančiu mane suorganizuoti lėlių teatrą, kaip repatriantė 1945 m. balandžio 1 d. atsiradau Bydgoščiujė, pakviečiau režisuoti Jadwygą Badowską, dailininkę Zofiją Altaszewską, turinčią studentišką „šopkų“ dalyvės stažą, ir tučtuojau pradėjau ieškoti salės. Nupirkau vokiečių okupacijos metų lėlių teatro įrangą: dvylikakanalį reguliuotoją, rampas, kulisus ir t. t. Visa tai sumontavus Miesto skerdyklos salėje, įvyko J. Badowskos režisuoto Ewos Szelburg-Zarembinos spektaklio „Apie siuvėją keliautoją“ premjera. Kita premjera – J. Duszyńskos „Apie vėžėlį vargšelį ir lašišaitę pabaisaitę“ – įvyko 1945 m. gruodžio 28 d. Kai teatrui *Baj pomorski* Torunė kaip pastovią būstinę pasiūlė salę Piernikarsko g. 9, 1946 m. balandžio mėn. perkėliau čia namų židinį. Su nauja sudėtimi atnaujinau J. Duszyńskos pjesę „Apie vėžėlį vargšelį ir lašišaitę nabagaitę“. Vėžio vaidmeniu debiutavo Krzysztofą Niesiołowski, ir visi žinome, kas iš to išėjo. 1947 m. balandžio mėnesį (tarybinės valdžios perkelta į Varšuvos *Baj*), perdaviau estafetę Joannai Piekarskai“.

Sukūrusi K. Jeżewskos pjesei „Miško dyvai“ scenografiją teatre *Baj*, įsikūrė Poznanėje; čia su Halina Lubicz kūrė scenografijos projektus tipinėms jaunimo repertuaro pjesėms. Kaip rašo H. Jurkowski leidinyje „Mano karta“, „Poznanė tapo p. Irenai laiminga prieplauka. 1954 m. Jaunojo žiūrovo teatro lėlių salė buvo pertvarkyta į savarankišką lėlių teatrą, o Joanna Piekarska tapo meno vadove. Likimas lėmė, kad p. Irena ir Joanna vėl buvo kartu, nors skyrėsi jų charakteriai ir požiūriai į supančią realybę. Ilgesnį ilgą p. Irenos Pikiel projektai buvo pritaikyti vadinamiems taikomiesiems (ekspluatuojamiems) vaidinimams, ji mažiau dalyvavo ambicinguose meniniuose sumanymuose, patraukiančiuose išlavintų žiūrovų dėmesį. Mano nuomone, priklausė menininkų pozityvistų grupei, kurių talentas tiko kasdieninių teatrinių spektaklių žiūrovui. Lėlių teatro atveju tai buvo, žinoma, vaikai. P. Irena mokėjo ugdyti žiūrovą.“

A. Mickevičiaus „Svitezietėje“ (iš „Pasakų ir baladžių“) panardino sceną ir žiūrovus tiulyje, sukurdamą paslaptingą romantinę atmosferą. Antra vertus, kaip šiuolaikiška scenografė parinko Annos Swirszynskos pjesei „Tigras šoka Szu-hin“ (1959) medžiagas.

Sulaukusi pasisekimo I. Pikiel nusprendė realizuoti dar vieną svajonę – savarankiškai vadovauti lėlių teatrui. Likimas buvo palankus. 1960 m. teatrui *Marcinek* pradėjo vadovauti Leokadia Serafinowicz. I. Pikiel pasinaudojo pirmu pasiūlymu ir persikėlė direktoriauti į Ščeciną. Trumpa buvo ta direktorystė, tik iki 1964-ųjų, tačiau kupina įvykių, kurių fone I. Pikiel išryškėja kaip labai įdomi asmenybė. Ne jai buvo reikalinga ši direktorystė, bet pačiam teatrui ir visiems jauniems kūrėjams, kuriuos norėjo patraukti paskui save ir prie savęs... kilstelėti. Teatro *Pleciuga* penkiolikos metų veiklai skirtame leidinyje H. Jurkowski taip apibendrina. I. Pikiel direktorystę: „Artistas yra nepaprastas ne tik dėl talento ir artistinio gyvybingumo, bet ir ... dėl humoro <...> Teatro darbe matome energiją ir užmojų. Dažna režisierių ir scenografų kaita, bandymai sukurti savitą stilių nauju originaliu repertuaru. Kiekvieną sezoną mažiausiai viena premjera <...> Irena Pikiel praplėtė Ščecino teatro kontaktus ir su vietine artistų visuomene, ir su visos Lenkijos lėlių teatrais. Rezultatas – Krzysztofą Niesiołowski buvo pakviestas nuolatiniam darbui, o 1964 m. tapo *Pleciugos* meno vadovu ir direktoriumi. Šis atvejis išskirtinis, nes nauju direktoriumi paprastai užpildoma tuštuma. Šiuokart pravertė artimesnis buvusiojo ir naujojo direktoriaus bendradarbiavimas. I. Pikiel liko teatre vyriaus-

siąja dailininke iki išėjimo į pensiją 1968 metais. Kaip rašė K. Niesiołowski, „su jauduliu prisimenu p. Ireną Pikiel, amžinai jauną ir degančią. Tai jos dėka esu lėlių teatre. Kartais pats gyvenimas rašo scenarijus ir sukuria situacijas. Taip susiklostė, kad praėjus metams tapau savo pirmojo direktoriaus direktoriumi“.

JOANNA PIEKARSKA

Gimė 1906 m. Saratove prie Volgos. 1918 m. apsigyveno Vilniuje. 1926 m. gavusi brandos atestatą studijavo Vilniaus Stepono Batoro universiteto Dailės skyriuje. Studijų metais gamino lėles ir dalyvavo akademinėse „šopkose“ (*szopka akademicka*). Tai buvo pirmieji būsimos lėlių teatro režisierės kontaktai su teatrine lėle.

Iki 1939 m. buvo Vilniaus lenkų radijo stoties diktorė, lektorė, dalyvavo radijo teatro *Fantazija* vaidinimuose. 1945–1946 m. dirbo Vilniaus savivaldybėje kaip dailininkė ir dekoratorė. 1946 m. atvykusi į Torunę, *Baj Pomorski* teatro įkūrėjos I. Pikiel įkalbėta, pradėjo dirbti lėlių teatre. Iš pradžių kaip aktorė ir režisierė, retsykais scenografė, 1947 m. tapo meno vadove ir direktore.

Vėliau persikėlė į Poznanę; čia bendradarbiavo su I. Pikiel, 1954–1960 m. buvo teatro *Marcinek* meno vadovė. Šiuo laikotarpiu pamėgo romantizmą (A. Mickevičiaus „Pasakos ir baladės“, L. L. Schillerio liaudiška-tautiška „Pastoralė“), taip pat daiktų bei grotesko teatrą (K. I. Gałczyńskiego „Kavos malūnėlis“). Leokadijai Serafinowicz perėmus teatro *Marcinek* direktorės ir meno vadovės pareigas, 1960–1969 m. tapo Balstogės teatro *Swierszcz* direktore ir meno vadove. Tai buvo poetinio ir pasakinio repertuaro laikotarpis. 1972 m. išėjusi į pensiją nenutraukė kūrybinio darbo ir pastatė 40 spektaklių visos šalies lėlių teatruose².

ZBIGNIEW KOPALKO

Gimė 1910 m. Truskavece prie Lvovo. Kilęs iš aktorių šeimos. Jo senelis buvo klajojančio teatro direktorius, močiutė ir mama – aktorės. Vilniaus Stepono Batoro universitete baigė polonistiką. Nuo 1931 m. iki karo pradžios dirbo Vilniaus lenkų radijo diktoriaumi, žurnalistu, buvo radijo laidų autorius ir režisierius, 1939–1945 m. – avalynės fabriko darbininkas ir tuo pat metu slaptos dramos mokyklos bendradarbis. Išvykęs iš Vilniaus 1945 m. baigė Katovicų Šlionsko universiteto Radijo ir televizijos skyrių. Su Lenkijos radiju susiejo visą savo profesinį gyvenimą ir artistinę karjerą, yra žymiausias radijo teatro režisierius. Radijo tarnautojo darbą pajvairindavo atsitiktiniai, tačiau sėkmingi ryšiai su lėlių teatru. Vaidinimai išsiskyrė teatrine fantastika, taupiu apipavidalinimu ir netikėtomis asociacijomis. Z. Kopalko turėjo savą, labai raiškią teatro viziją, pasižymėjo aukšta kultūra ir drąsia vaizduote, nevaržoma realistinio mąstymo kanonų. Varšuvos teatre *Guliwer*, kurio meno vadovu buvo du sezonus – 1953–1955 m., drauge su scenografu Mieczysławu Antuszewicziumi statė lengvus, sąmojingus, kartais groteskiškus, tikslios kompozicijos spektaklius, daug metų išsilaikiusius teatro repertuare. Rašė pjeses lėlių teatrui. Tikriausiai svarbiausiu jo spektakliu buvo 1957 m. teatre *Baj* kartu su scenografu Marianu Stanczaku realizuota K. Anderseno pasaka „Piemenaitė ir kaminkrėtys“. Spektaklis kupinas teatrinės fantastikos, plastinių apibendrinimų ir netikėtų asociacijų. Kaip pasisekė įvertintas Lenkijos lėlių teatrų festivalio Varšuvoje premija³.

² Žr. *Lalkarze*, Nr. 5. Joanna Piekarska: dokumentacja działalności, oprac. Ewa Wiśniewska, Łódź, Pracownia Dokumentacji Teatru Lalek Przy Teatrze Lalek *Arlekin*, 1994.

³ Žr. <http://www.teatrguliwer.waw.pl/>

LEOKADIA SERAFINOWICZ

Gimė 1915 m. nedideliame Lietuvos mieste – Jonavoje, mokėsi Vilniuje. Gavusi brandos atestatą 1939 m. pradėjo tapybos studijas Vilniaus Stepono Batoro universiteto Dailės skyriuje, o karo metais mokėsi aktorius meistriškumo konspiracinėje dramos studijoje. Tapybos studijas baigė po karo (1951) Torunės Mikalojaus Koperniko universiteto Dailės skyriuje. 1948–1956 m. buvo susijusi su Krokuvos teatru *Groteska*, pradžioje kaip aktorė-lėlininkė, vėliau kaip režisieriaus asistentė Władysława Jaremos spektakliuose, pagaliau kaip režisierė. 1960 m. gavo leidimą režisuoti lėlių teatre. 1956–1958 m. buvo Vroclavo valstybinio teatro *Rozmaitości* lėlių scenos meno vadovė, 1958–1960 m. – Bielsko-Biala teatro *Banialuka* scenografė ir scenarijų autorė. 1960 m. tapo Poznanės teatro *Marcinek* direktore bei meno vadove; kartu su režisieriumi ir aktoriumi Wojcechu Wieczorkiewicziumi, scenografu Janu Berdyszaku 15 metų kūrė *Marcinek* teatre opozicinę sceną tada vaidinamam repertuarui, viešpataujančiai estetikai, mąstymui apie lėlių teatrą, apie teatrą vaikams, sceną – stebinančią repertuaro ir scenografijos pasiūlos įvairumu. L. Serafinowicz meninė pozicija: lėlės turi būti pagamintos iš vienos rūšies medžiagų – medžio, skardos, vielos, popieriaus, audinio, taip pat svarbus maksimalus išraiškos paprastumas⁴.

MONIKA SNARSKA

Aktorė-lėlininkė, režisierė, teatro direktorė M. Snarska gimė 1919 m. Vilniuje. Czartoryskio gimnaziją, kurią lankė taip pat Irena ir Ewa Totwen, baigė 1938 metais. Gimnazijoje susipažino su mokykliniu teatru ir jo repertuaru, gimnazistų vaidintu Pohuliankos teatro salėje. 1939 m. įstojo į Stepono Batoro universiteto Teisės ir visuomeninių mokslų skyrių. Raudonajai Armijai užėmus Vilnių, nutraukė studijas ir pradėjo mokytis dainuoti Vilniaus konservatorijoje. 1940 m. sutiko dirbti aktore muzikiniame teatre *Lutnia*. M. Snarska 1945 m. iš Vilniaus išvažiavo į Gdanską. Tolesnę jos karjerą nulėmė atsitiktinis susitikimas su Ewa ir Olga Totwen: jų pakviesta greitai įsisavino marionėčių animacijos meną ir 1947 m. suvaidino Plovėją „Lakštingaloje“ pagal K. Anderseną. Kaip aktorė įdarbinta 1952 metais. Tais pačiais metais O. Totwen vietą užėmė jaunas, tačiau patyręs scenografas Ali Bunschas. Jam vadovaujant M. Snarska debiutavo kaip Tarachowskos pjesės „Auksinė žuvelė“ režisierė. 1957 m., teatro *Guliwer* direktoriui Szczepanui Baczyńskiui pasiūlius, persikėlė į Varšuvą ir užėmė etatinio režisieriaus vietą. Jau pirmame pastatyme – Aleksejaus Tolstojaus „Auksiniame raktelyje“ – išryškėjo jos repertuaro meninė kryptis. 1960 m. įgijo režisieriaus specialybę ir po S. Baczyńskiego perėmė teatro *Guliwer* meno vadovo pareigas. Pradedančioji režisierė jau buvo sulaukusi kolegų pripažinimo. Ieškodama repertuaro ir bendradarbiavimo partnerių kūrybines ambicijas stengėsi suderinti su viltimis žiūrovo, ištroškusio teatrinės iliuzijos sukeltų pergyvenimų ir jaudulių. Ją ne tiek domino lėlių scenose vaidinamos klasikinių bei liaudies pasakų adaptacijos, kiek scenai parašyti kūriniai, pjesės, kuriose vaidina šiuolaikinis vaikas, įtrauktas į nekasdieninius nuotykius ir turintis kilnią misiją. M. Snarska tikėjo neribotomis vaidybinėmis lėlės galimybėmis, temperamentingos plastikos ir visos sceninės erdvės išraiškos jėga. Jos teatro stilių lėmė scenos judesys, ritmas, spalva, kaita. Drauge su A. Bunschui lėlių teatro priemonėmis pastatė baletą – Ludomiro Rożyckio „Ponas Twardowski“. Lėlių baletas buvo naujovė, be to, lėlės – vienintelės šokėjos, galinčios skraidyti.

⁴ Žr. *Lalkarze*, Nr. 12. Leokadia Serafinowicz: dokumentacja działalności, oprac. Honorata Sych, Łódź, Pracownia Dokumentacji Teatru Lalek Przy Teatrze Lalek *Arlekin*, 1996.

„Sakmė apie Igorio žygį“, realizuotas taip pat su A. Bunsch 1972 m., buvo vienas didelis paveikslas, pulsuojantis spalva, šviesa, judesiu, apgaubtas Borodino muzikos akordų ir senųjų cerkvių giedojimų, – po premjeros rašė recenzentas.

A. Bunschas kaip scenografas dirbo su M. Snarska 15 metų, kartu parengė 18 spektaklių, kuriuose pagrindinis dėmesys sutelktas lėlė – jos estetiškos funkcijos ir techninės galimybės. M. Snarska vadovavo teatrui *Guliwer* iki 1990 metų. Galvodama apie įpėdinį ieškojo jaunų režisierių. Nepavyko. Todėl H. Snarskos laikotarpį šiame teatre reikia laikyti baigtiniu⁵.

MIECZYŚLAW ANTUSEWICZ

Gimė 1927 m. Vilniaus krašte. Kartu su K. Niesiołowskiu iki 1939 m. lankė privačią pradinę mokyklą, buvusią virš kino teatro *Lux* Mickevičiaus ir Ožėškienės gatvių sankryžoje. Po 1945 m. studijavo tapybą Torunės Mikalojaus Koperniko universiteto Dailės skyriaus prof. Tymono Niesiołowskio dirbtuvėje, taip pat Varšuvos dailės akademijos prof. Jano Cybiso dirbtuvėje, baigęs tapybos studijas tęsė meninę edukaciją Varšuvos dailės akademijos scenografijos skyriaus Władysława Daszewskio dirbtuvėje.

Lygiagrečiai užsiima tapyba ir scenografija. 1953–1955 m. du sezonus bendradarbiaavo su režisieriumi Zbigniewu Kopalko Varšuvos lėlių teatre *Guliwer*, kurdamas išskirtinai groteskinius spektaklius. Tolesniuose lėlių teatro scenografijos projektuose groteskas taps jo atpažinimo ženklu. 1959 m. kūrė scenografiją A. Maliszewskio pjesei „Nauji karaliaus drabužiai“ pagal K. Anderseną *Baj* teatre. Tai buvo pirmasis režisūrinis K. Niesiołowskio darbas po studijų Prahos teatro akademijoje DAMU. Nuo 1961 m. iki 1987 m. dirbo Olštyno lėlių teatre etatiniu scenografu, per 26 metus sukūrė scenografiją 38 spektakliams, tarp jų trims savos autorystės. Dabar būdamas pensininkas toliau tapo ir nepamiršta didžiosios savo aistros – slidinėjimo.

KRZYSZTOF NIESIOŁOWSKI

Režisierius, lėlių teatrų direktorius, pedagogas K. Niesiołowski gimė Vilniuje 1927 m. spalio 1 d. Jo tėvas Tymonas Niesiołowski – tapytojas ir grafikas, meninių grupuočių „Formistai“ ir „Ritmas“ narys, Vilniaus Stepono Batoro universiteto profesorius. Tėvo interesai ir ryšiai veikė gimtųjų namų atmosferą, bet neturėjo lemiamos įtakos K. Niesiołowskiui pasirenkant gyvenimo būdą. Ramią vaikystę pirmiausia nutraukė karas, o jam pasibaigus – būtinybė išvykti iš gimtojo miesto. Tačiau pirmos teatrinės K. Niesiołowskio patirtys siejasi su Vilniumi. Olgos Totwen marionėčių teatre, veikusiame kaip Jaunojo žiūrovo teatro dalis (Arklių g. 3), trylikametis berniukas 1941 m. matė A. Maliszewskio vaidinimą „Nauji karaliaus drabužiai“. Su šia scena buvo susijusi ir I. Pikiel, kuri po karo įtraukė K. Niesiołowską į lėlių teatro pasaulį.

1945 m. Niesiołowskių šeima repatrijavu vadinamuoju profesorių transportu į Torunę. Čia T. Niesiołowski pradėjo eiti profesoriaus pareigas Torunės universitete, o Krzysztofas, gavęs brandos atestatą, iškart pradėjo studijas Mikalojaus Koperniko universiteto Matematikos-fizikos skyriuje. 1946 m. pavasarį jis metė studijas ir 1946 m. balandžio 15 d. tapo aktoriumi-lėlininku Irenos Pikiel įkurtame (iš tiesų tai perkeltame iš Bydgoščiaus į Torunę) lėlių teatre *Baj pomorski*. Čia debiutavo 1946 m. Vėželio-vargšelio vaidmeniu Julijos Duszynskos pjeseje.

⁵ Žr. *Lalkarze*, Nr. 32. Monika Snarska-Kęcka: dokumentacija działalności, oprac. Joanna Rogacka, Łódź, Pracownia Dokumentacji Teatru Lalek przy Teatrze Lalek *Arlekin*, 2002.

Po dviejų sezonų *Baj pomorski* persikėlė į Lodzę; čia 1948–1950 m. Krzysztofą studijavo režisūrą Aukštojoje filmų mokykloje.

Nuo 1951 m. gegužės 11 d. iki 1954 m. rugpjūčio 31 d. buvo Varšuvos lėlių teatro *Guliwer* aktorius, vėliau – režisieriaus asistentas.

Režisuoti pradėjo pas Ireną Sawicką, kuri netrukus turėjo išeiti iš teatro. Stebint jos įpėdinei Aleksandrai Grzymškai, 1954 m. birželio 14 d. parengė savo režisūrinį bandymą – Krašewskio „Diedą ir bobą“, Grzymškos inscenuotą su M. Antusewicziaus scenografija. 1954 m. *Guliwer* direkcija pasiūlė, o Kultūros ir meno ministerijos centrinė teatrų valdyba patvirtino K. Niesiołowskio kandidatūrą ketverių metų lėlių studijoms Prahoje. Kartu su Michalu Zarzeckiu jie yra pirmieji lenkų lėlininkai, kurie mokėsi režisūros ir gavo aukštosios mokyklos diplomą. 1958 m. baigęs Prahos DAMU (*Divadelni Akademie Muzických Umeni*), gavo Lėlių teatro režisūros skyriaus diplomą (diplominis spektaklis „Lancelotas ir Alexandrina“ su Miluše Hradskos scenografija Lontka mokyklinėje scenoje) ir Lėlių dramaturgijos skyriaus diplomą (diplominis darbas „Lenkų lėlių teatras 1918–1939 m.“).

Grįžęs iš Prahos nuo 1958 m. gruodžio 1 d. iki 1960 m. rugsėjo 30 d. dirbo Varšuvos lėlės ir aktoriaus teatre *Baj*. Kaip aktorius-lėlininkas dalyvavo J. Dargielos ir Z. Kopalkos parengtuose trijuose spektakliuose. Norėdamas vėl susitikti su pirma lėlių pjese, dar vaiko matyta Vilniuje, sukūrė savo pirmą savarankišką režisūrinį darbą – A. Maliszewskio „Nauji karaliaus drabužiai“ (premjera 1959 08 30).

1960 m. spalį galutinai atsisakė aktoriaus karjeros, nutraukė sutartį su *Baj* ir iki 1964 m. rugsėjo dirbo režisieriumi pagal sutartis įvairiuose Lenkijos lėlių teatruose. Parengė 14 premjerų Poznanės, Balstogės, Ščecino, Liublino, Ročkos, Varšuvos, Gdanskio ir Olštyno teatruose. Tuo pat metu televizijoje parengė seriją lėlių spektaklių, transliuotų programų cikle „Teatriukas darželinukams“.

1964 m. rugsėjo 1 d. priėmė tuometinės Ščecino lėlių teatro *Pleciuga* direktorės I. Pikiel pasiūlymą vadovauti teatrui (I. Pikiel liko *Pleciugoje* iki pensijos 1968 m. vyriausios dailininkės pareigose). Direktorystės Ščecine laikotarpiu K. Niesiołowskis ne tik režisavo *Pleciugoje* ir kituose šalies lėlių teatruose, bet ir bendradarbiavo su Ščecino televizija drauge su scenografu Zbigniewu Burkackiu rengdamas ciklą vaikams „Jūros pasakojimai“. 1970-ųjų pradžioje pelnė pirmąsias premijas už režisūrą Opolės ir Poznanės festivaliuose. 1972 m. atidarė naujas *Pleciugos* patalpas, paskelbė konkursą istorinei pjesei (I premija – Joannai Kulmovai už „Baladę apie negirdėtą košės karą“), o metų pabaigoje organizavo lėlių teatro istorinių pjesių festivalį, kuriame dalyvavo Lodzės, Varšuvos, Poznanės, Slupsko ir Torunės kolektyvai.

1973–1974 m. sezono metu K. Niesiołowskis paliko *Pleciugą*, nors jau 1970-ųjų pradžioje įtvirtino Ščecino teatrą Lenkijos lėlių teatrų žemėlapyje. Mirus J. Dargielai (1973 m. rugpjūčio 1 d.) 1973 m. lapkričio 1 d. tapo Varšuvos lėlių ir aktoriaus teatro *Baj* direktoriumi ir meno vadovu; direktoriaus pareigas eina iki šiol.

Atskiras K. Niesiołowskio veiklos puslapis – pedagoginis darbas. Dvidešimt metų (1975–1995) bendradarbiavo su Varšuvos A. Zelverovičiaus aukštosios teatrinės mokyklos lėlių meno skyriumi Balstogėje. Pedagoginę karjerą pradėjęs vyresniuoju dėstytoju, vėliau tapo docentu bei ypatinguoju profesoriumi. Mokė lėlių valdymo technikos (kotlinės⁶, lazdelinės⁷ lėlės), lėlių estrados, elementarių aktorinių užduočių su daiktais. Parengė diplominius spektaklius su IV kurso studentais.

⁶ Lenk. *kukielka* – „šopkos“ teatre naudota nemechanizuota lėlė ant koto.

⁷ Lenk. *jawaika* – lazdelinė lėlė (pagal kilmę iš Javos salos).

Dabar K. Niesiołowski yra vyriausias ir ilgiausiai dirbantis lenkų lėlininkas. Per 50 režisavimo metų parengė 124 premjeras – Ščecino *Pleciugoje*, Varšuvos *Baj* ir daugelio Lenkijos lėlių teatrų scenose, dukart Leningrade (1978, 1981), Vilniuje (1990) ir Londone (1997). Savo knygoje „Mano karta“ H. Jurkowskis apie jį rašo: „Krzysztof Niesiołowski savo gyvenime atliko daug vaidmenų. Šiandien sunku pasakyti, už kurį jį reikėtų labiausiai vertinti. Buvo aktorius, pedagogas, daug metų yra teatro direktorius ir režisierius. <...> Noriai veikia jam palankiose srityse profesinę ir visuomeninę veiklą skirdamas vaikams. Moka sukurti teatro iškilmes. Yra viena iš asmenybių, kurios daro įtaką aplinkos koloritui“⁸.

MICHAŁ ZARZECKI

Gimė 1929 m. Vilniuje, gyveno pavardę atitinkančiame miesto rajone – Užupyje. Apsigyvenęs su šeima Gdanske iš pradžių bandė studijuoti politechnikos universitete. Kaip rašo savo knygoje „Mano karta“ H. Jurkowskis, „Zarzeckio susidomėjimą technika pastebime daugelio jo spektaklių pastatymuose“.

Kaip inscenizatorius M. Zarzeckis statė sudėtingus spektaklius, tačiau, remdamasis ankstyvesniąja vaidinimų šalyje patirtimi, skrupulingai laikėsi principo, kad visi teatro darbuotojai (ne tik artistai) kartu atsako už spektaklio visumą. Kaip režisierius naudojo įvairias lėles ir visada reikalavo preciziškos animacijos, atitinkančios buvusio marionetinio igūdžius. O. Totwen teatre M. Zarzeckis pradėjo dirbti 1947 m. gruodį. Iki 1950 m. buvo scenos elektrikas ir aktorius-animatorius. Teatrą suvalstybinus, direktoriaujant A. Bunschui dirbo aktoriumi. 1954 m. išvyko studijuoti lėlių režisūros į Prahos teatro akademiją DAMU, kurią 1958 m. baigė su pagyrimu. Nuo 1959 m. – etatinis režisierius, 1961–1977 m. – teatro *Miniatura* meno vadovas. Kaip rašo H. Jurkowskis, *Miniaturas* kilimą siejo su viso skrupulingai parinkto meno kolektyvo darbu, svarbiausia – su Natalijos Golebskos asmenybe, jos režisūriniu ir dramos rašytojos talentu. Jų bendra pirma premjera buvo spektaklis „Nes mozūro tokia širdis“ 1962 metais. Gimęs folklorinis spektaklis buvo *Miniaturas* poetinių, liaudinių ir patriotinių siekių sintezė.

M. Zarzeckis siūlė *Miniaturas* kolektyvui bendromis jėgomis atrasti pasakos ir lėlių teatro pasaulį. Toks buvo „Skraidantis vėjo malūnas“ pagal Aliną ir Jerzy'į Afanasjevus.

Su užmoju sumanytuose M. Zarzeckio spektakliuose visada būdavo išsaugoma vieta aktoriams. Pasaka ir pasakiškas realizmas pirmavo teatre. Tai patvirtino „Vėjo malūno“ sėkmė – aukso medalis tarptautiniame festivalyje Bukarešte 1965 metais. *Miniaturai* M. Zarzeckis vadovavo 16 metų, ir tai buvo šio teatro didžiausių meninių pasiekimų laikotarpis. 1977 m. jis atsisakė meno vadovo pareigų. Stebint iš šalies, toks sprendimas neatrodo geras, bet Michałas Zarzeckis turėjo savų asmeninių priežasčių. Mylėjo teatrą ir režisavo, kol turėjo sumanymų. Tų sumanymų buvo ne daugiau kaip dešimt, bet kiekvienas jų savitai svarus.

JAN PLEWAKO

Aktorius, pedagogas ir lėlių teatro režisierius gimė 1937 m. sausio 23 d. Vilniuje. Su lėlininko profesija susidūrė 1955 m. rugsėjo 26 d. patekęs į Valbžycho lėlių teatro meno kolektyvą kaip lėlių meno praktikantas.

1958 m. rugsėjo 16 d. išlaikęs egzaminą eksternu Krokuvos Solskio aukštojoje teatro mokykloje įgijo profesiją.

⁸ Žr. *Lalkarze*, Nr. 11. Krzysztof Niesiołowski: dokumentacja działalności. Łódź, Pracownia Dokumentacji Teatru Lalek Przy Teatrze Lalek *Arlekin*, 1996.

Jau pirmaisiais darbo teatre metais atkreiptas dėmesys į J. Plewako aktorinį talentą. Apgalvota, gilesnė vaidintų personažų interpretacija, animacijos precizija parengė jį svarbiems ir pagrindiniams vaidmenims. Tai patvirtina jam suteikta I premija Lenkijos lėlių teatrų festivalyje Opolėje (1967) už šv. Petro vaidmenį Jano Osmicos spektaklyje „Auksinis raktas“.

Dirbo lėlių teatre *Chochlik* Vroclave (vėliau Vroclavo lėlių teatras; direktorius Stanisławas Stapfa). Nuo 1967 m. aktorystę derino su pedagoginiu darbu. Kaip prof. Władysława Jaremos asistentas mokė vaidinti su pirštine ir lazdeline lėlėmis Vroclavo lėlių teatro aktorių studijoje, nuo 1972 m. spalio mėn. – Krokuvos Solskio aukštosios teatro mokyklos Vroclavo lėlių skyriaus vyresnysis dėstytojas.

1976 m. liepos 31 d. J. Plewako iš Vroclavo persikėlė į Balstogę ir dirbo aktoriumi Balstogės lėlių teatre. Nors šiame teatre (direktorius Krzysztofąs Raua) dirbo tik tris sezonus, tačiau aktorinės galimybės buvo įvertintos dar kartą: už Macko vaidmenį Natalijos Gołębskos spektaklyje „Skrisk, balse, per rasą“ Lenkijos lėlių teatrų festivalyje Opolėje (1977) buvo pelnyta I premija. Šiuo vaidmeniu, be nuostabios animacijos, J. Plewako atskleidė aktorinius sugebėjimus: vienu metu vaidindamas seną mozūrą ir jo sielą, buvo ir grubus, ir subtiliai lyriškas. Tuo pačiu metu tapo vyresniuoju dėstytoju Varšuvos Zelverovičiaus aukštosios teatrinės mokyklos Balstogės lėlių skyriuje. 1976 m. spalį po kvalifikacinio tyrimo, vykusio Krokuvos aukštojoje teatrinėje mokykloje, apgynus teorinį darbą „Perėjimas nuo judesio elementų, etudų iki sceninio veikėjo kūrimo vaidinant pirštine ir lazdeline lėlėmis“, jam buvo suteiktas adjunkto laipsnis. Nuo 1979 m. rugsėjo 1 d., išsaugojęs bendradarbiavimą su Varšuvos teatro akademijos Balstogės lėlių skyriumi, J. Plewako persikėlė į Varšuvos teatrą *Guliwer*, kuriame dirbo 6 sezonus direktoriaujant M. Snarskai. Gavęs teisę režisuoti 1983 m. Torunėje pastatė Michała Sobolewskio pjesę „Mugė su Panču“.

1985 m. J. Plewako eilinį kartą vėl pakeitė teatrą: nuo rugsėjo 1 d. dirbo Varšuvos teatre *Baj* (direktorius K. Niesiołowski), su kurio scena susijęs iki šiol. Toliau kaip mokslinis pedagoginis darbuotojas bendradarbiauja su Varšuvos teatro akademijos Balstogės lėlių skyriumi. Be to, 1987–1990 m. ėjo skyriaus dekaną pareigas.

J. Plewako imasi režisūrinių darbų, kuriuose matyti susidomėjimas aktoriaus profesija ir lėlės ekspresijos galimybėmis. Tai neabejotinai vienas žymiausių aktorių-lėlininkų, kurio galimybės atsiskleidžia labai įvairiuose vaidmenyse, dažniausiai nulemiančiuose spektaklio sėkmę. Su juo nelengva dirbti režisieriams, nes labai daug reikalauja ne tik iš savęs, bet ir kitų⁹.

ANDRZEJ DZIEDZIUL

Lėlininkų aplinkoje A. Dziedziulis buvo žinomas kaip nerami kūrybinė siela, ieškanti savų kelių ir išraiškos galimybių, naujų formų ir techninių sprendimų, praplečiančių lėlių meno galimybes. Visų pirma aktorius, kuris savo veiksmais išreiškėdavo save, savo kartais net per jautrų santykį su tikrove. Nenuilstantis meninės raiškos ieškotojas, drąsus supančio pasaulio naujų reikšmių ir simbolių atradėjas.

A. Dziedziulis gimė Vilniuje 1939 m. rugpjūčio 31 d. Władysława Kordigos ir Stanisławos iš Kuliešų šeimoje. Tragiškų įvykių pynė ir laikai, kuriais jam teko gyventi, turėjo įtakos jo asmeniniam gyvenimui ir artistiniam darbui. Karo pradžia atėmė iš jo tėvą, o vėliau ir motiną, pasmerkdama gyventi prieglaudoje. Nedaug žinome apie šį laikotarpį, išskyrus paminėjimą ZASP (Lenkų scenos artistų sąjungos) archyve apie prieglaudos perkėlimą į Lenkiją 1946 m.

⁹ Žr. *Lalkarze*, Nr. 8. Jan Plewako: dokumentacija działalności, oprac. Aleksandra Para, Łódź, Pracownia Dokumentacji Teatru Lalek Przy Teatrze Lalek *Arlekin*, 1995.

lapkritį ir A. Dziedziulio buvimą ten iki 1948 metų. Ten, Kosciane, 1952 m. baigė pradžios mokyklą. Tačiau ir šiuo kartu likimas buvo nepalankus. Įvaikinusi šeima už savo suteiktą pavarde įpareigojo vaikiną baigti dvasinę seminariją ir priimti šventimus. Neatsižvelgta nei į jauno žmogaus polinkius, nei į nuomonę. Įtėviai užrašė A. Dziedziulį į Olštyno žemesniąją dvasinę seminariją, kuri turėjo vidurinės mokyklos statusą. Vykdydamas įsipareigojimą globėjams 1956 m. jis baigė vidurinę mokyklą ir išvyko ieškoti savo kelio. Pusantrų metų kaip Didžiosios Lenkijos centro kultūros ir švietimo instruktorius globojo estradinius ansamblius, buvo konferansjė ir režisavo mėgėjų teatrų kolektyvų spektaklius. Atrodo, kad tuo metu jau tikrai žinojo, ką nori veikti gyvenime. 1957 m. lapkričio mėn. pateko į Poznanės lėlių ir aktorius teatrą *Marcinek*, kur debiutavo J. Piekarskos režisuotoje pjesėje „Pastoralė“. Kiek ilgiau išbuvo Slupsko lėlių teatre *Tęcza* (1958–1960). Dirbdamas Opolės žemės lėlių teatro scenoje (nuo 1960 m. gruodžio mėn. iki 1963 m. rugpjūčio mėn.) A. Dziedziulis atsiskleidė kaip brandesnio meistriškumo aktorius, ieškantis savosios raiškos.

Jau tuomet pritaisydavo lėlėms mechanizmus, kurie turėjo geriau atskleisti jo vaidinamų veikėjų charakterį. Tiesioginė įtaka jo jautrumui ir mintims apie darbą tuomet turėjo *13 eilių teatras*, kontaktas su J. Grotowskio ir jo aktoriais. 1963 m. rugpjūčio mėn. pradėjo darbą Vroclavo lėlių teatre (direktorius Stanisławas Stapfa). Dar neturinčiam atitinkamos aktorius kvalifikacijos A. Dziedziuliui Janas Dormanas patikėjo Don Kichoto vaidmenį. Bendradarbiavimas su J. Dormanu, kaip ir ankstyvesni kontaktai su *13 eilių teatru*, turėjo neginčijamos įtakos jo kūrybinės asmenybės formavimuisi. A. Dziedziulis labai greitai atsigržė į suaugusį žiūrovą ir inicijavo jam skirtą teatro įkūrimą.

1956 m. ėmėsis Jerzy'io Harasymowicziaus poezijos sukūrė spektaklį „Tikrasis autoriaus portretas“, kuriame lėlės buvo ženklas ir pretekstas pasisakyti. Šis pavykęs eksperimentas buvo įtrauktas į Vroclavo *Chochliko* repertuarą ir pradėjo labai kūrybingą ir inspiruojantį vroclaviečių lėlininkų veiklos laikotarpį.

1966 m. A. Dziedziulis drauge su Anna Proszkowska realizavo poetinį montażą „Tavo kasdienis žudikas“ iš eilėraščių apie meilę – nuo „Giesmių giesmės“ iki Stanisławo Ignaco Witkiewicziaus. Sumanymo esmė: lazdelinei lėlei priklausomai nuo vaizduojamo personažo buvo keičiami tik perukai ir kostiumai. Iš daugybės inscenizacinių-režisūrinių-aktorių sumanymų išvardysiu tik kai kuriuos. Tais pačiais 1966 m. pasirodė monodrama „Orfėjaus apologija“ pagal Leszeko Kołakowskio tekstą, atverdama kelią kitoms monodramoms. Pagal Mirosławo Białoszewskio ir Stanisławo Grochowiako eilėraščius pastatytas spektaklis „Karalienės krūtys, nutekintos iš medžio“. 1967 m. mugės teatro maniera parodytas „Didysis princas“ pagal „Hamletą“. Po spektaklio 1968 m. Drezdene vokiečių kritika rašė: „Neįtikinamas dalykas atrodė tai, kad truputis vielos, aksomo, mezginių ir medžio galėjo sužavėti visą suaugusiųjų salę“. Išraiškos priemonių ir simbolių turtingumo pilnatvę A. Dziedziulis pasiekė sukūręs spektaklį „Fausto likimui“, kuriame svarstoma apie kiekvieno iš mūsų lemtį. Daugybę kartų užsienyje vaidintas spektaklis visur buvo entuziastingai sutiktas. Naują sceninę patirtį suteikė monodrama „Kas užmušė Don Kichotą“ (1969). Realizuotas kaip hepeningas spektaklis nagrinėjo netoleranciją bei žiaurumą kitoniškumo atžvilgiu. Vėliau pastatomi „Vilonovo kūno ir širdies nagrinėjimas“ (1970), „Ach, žiaurus likime“ (1973), „Invokacija pagal šv. Pranciškaus gėles“ (1974), „(Ne)dieviška komedija“ pagal Zygmantą Krasinskį. „Glątwą“ pagal Stanisławo Ignaco Witkiewicziaus tekstus buvo paskutinis pastatymas Vroclave. 1974 m. pradžioje palikęs Vroclavą režisavo visos Lenkijos teatruose. 1976 m. prasidėjo naujas svarbus darbo etapas – animacijos teatro kūrimas Jelenia Guroje. Kukliomis sąlygomis ketverius metus iš eilės kūrė vaidinimus. Tuo metu A. Dziedziulio užmegzti kontaktai vėliau davė netikėtų rezulta-

tų. Jau kurį laiką buvęs Vroclavo lėlių teatro aktorius Waldemar Kaliczakas dirbo Upsaloje (Švedija) Wojo Stankowskio vadovaujamame *Totem* teatre. 1978 m. W. Stankowskis suorganizavo Tarptautinį lėlių teatrų festivalį, į kurį pakvietė A. Dziedziulį su dviem spektakliais, o sėkmingai pasirodžius – ir į kitą 1979 m. festivalį. Originalūs A. Dziedziulio darbai sudomino V. Stankowskį, ir šis pasiūlė jam režisieriaus vietą. A. Dziedziulis iš Jelenia Guros teatro išvyko nuolat gyventi į Švediją. Ten režisavo, tačiau kalbos barjeras neleido pasireikšti kaip aktoriui. Karinės padėties įvedimas Lenkijoje 1981 m. nusprendė jo likimą. Gavęs teisę nuolat gyventi Švedijoje tapo teatro *Totem* etatiniu aktoriumi. W. Stankowskis vertino A. Dziedziulio kūrybiškumą ir tikėjosi naujų sumanymų. Kurį laiką bendradarbiavimas klostėsi sėkmingai, tačiau ilgainiui išryškėjo artistų skirtumai. A. Dziedziulis ir W. Stankowskis buvo stiprios asmenybės, kiekvienas norėjo kurti pagal savo vaizduotę. 1984 m. A. Dziedziulis su grupe lenkų aktorių palikęs teatrą Stokholme įkūrė savo teatrą *Retablo*. Tai buvo neinstitucinis teatras, be savo salės ir paramos. Vaidinta butuose, ligoninėse, mokyklose ir darželiuose. Paskutinė premjera (1987) – „Sniego karalienė“ K. Anderseno motyvais. A. Dziedziulis mirė 1988 m. gegužės 4 d. po užsitęsios ir per vėlai pastebėtos ligos. Šis vaisingai dirbęs menininkas, kuriam teatras buvo visas gyvenimas, kurdamas savas artistines vizijas inicijavo naują lenkų lėlių teatro epochą¹⁰.

Gauta 2008 11 22
 Parengta 2008 11 28

KRZYSZTOF NIESIOŁOWSKI

The Vilnius roots of the Polish puppeteers

Summary

The article presents biographies of the artists of the Polish puppet theater, who were born in Vilnius. Presented are the directors Olga Totwen, Joanna Piekarska, Zbigniew Kopalko, Monika Snarska, Krzysztof Niesiołowski, Michał Zarzecki; set designers Irena Pikiel, Leokadia Serafinowicz, Mieczysław Antusiewicz; actors Jan Plewako and Andrzej Dziedziul.

¹⁰ Žr., *Lalkarze*, Nr. 33. Andrzej Dziedziul: dokumentacja działalności, oprac. Małgorzata Auszewka. Łódź, Pracownia Dokumentacji Teatru Lalek Przy Teatrze Lalek *Arlekin*, 2004.